

Zrinka Jelaska, Lidija Cvikić
Filozofski fakultet, Odsjek za kroatistiku

Jasna Novak

Filozofski fakultet, Odsjek za anglistiku, Katedra za skandinavistiku

Ivana Lučića 3, HR-10000 Zagreb

RJEČNICI HRVATSKOGA KAO STRANOGA JEZIKA

Različite vrste korisnika zahtijevaju različite vrste rječnika, kakvih je za velike svjetske jezike sve više. Za hrvatski kao drugi ili strani jezik postoje sve vrste potreba kao za bilo koji jezik, uz još neke posebnosti, no neusporedivo je manje budućih korisnika, ali i stručnjaka koji bi se bavili znanstvenim i stručnim radom potrebnim za njihovu izradu. Stoga je važno osmisliti osnovne tipove rječnika koji bi zadovoljili različite potrebe korisnika od početnih do viših stupnjeva učenja. U radu se iznose prijedlozi temeljnih rječnika koji bi služili za učenje hrvatskoga jezika, dvojezičnih, višejezičnih i odvojezičenih. Raspravlja se i o poteškoćama izrade takvih rječnika, posebno o izboru riječi i značenjskome opsegu.

0. Uvod

Hrvatski se kao strani jezik uči u različite svrhe, a ljudi koji ga uče razlikuju se prema dobi, zanimanju, stupnju obrazovanja, interesima, jezicima, kulturama i zemljama iz kojih dolaze. Tako različiti korisnici trebali bi različite rječnike, kakvi postoje za neke druge velike jezike: *dječji rječnik, školski rječnik, slikovni rječnik, rječnik sinonima i antonima, dvojezični rječnici različitih opsega: od džepnih rječnika za početnu razinu do mnogoriječnih za napredne itd.* Dvojezični rječnici izdani u Hrvatskoj uglavnom su namijenjeni Hrvatima koji njemački, francuski, engleski, talijanski ili neki drugi jezik uče kao strani. Posegne li za njima osoba kojoj hrvatski nije materinski ili prvi jezik, neće se njime dovoljno okoristiti. Naime, dvojezični rječnici uz hrvatske riječi najčešće nemaju nikakve gramatičke oznake, bez obzira s koje se strane hrvatska riječ nalazila. K tome stranci često ne znaju koji bi od ponuđenih prijevoda upotrijebili u konkretnoj rečenici.

S druge strane, jednojezični su rječnici hrvatskoga jezika pisani uglavnom za izvorne govornike pa su odrednice u njima strancima često preteške: preopćenite su, u njima se pojavljuju nove nepoznate riječi, dakle pretpo-

stavljaju poznavanje jezika. Tako se korisnik vrti u krug.

Krajem dvadesetoga stoljeća za velike su jezike kao što su npr. njemački i engleski jezik izdavani rječnici namijenjeni učenju jezika (*learner's dictionaries*) koji uz odrednice navode i prototipne rečenice. Te su odrednice vrlo jednostavne, a temeljene su na rječniku od dvije (npr. Longman 1993) do tri tisuće (najčešćih) riječi (npr. Oxford 2000). Takav bi jednojezični rječnik za učenje hrvatskoga jezika pomogao korisnicima da nauče pravilno rabiti nove riječi.

Hrvatski je, iako službeni jezik jedne države, prema broju svojih govornika jedan od manjih europskih jezika. Zbog toga ni kroatističkih stručnjaka koji bi mogli izrađivati potrebne priručnike za hrvatski kao drugi ili strani jezik nema mnogo. No broj potrebnih priručnika nije ništa manji. Kako jednim rječnikom hrvatskoga kao stranoga jezika ipak ne bi bilo moguće zadovoljiti sve važne potrebe svih korisnika, što se redovito pokazuje i u nastavi, nužno je načiniti nekoliko osnovnih tipova rječnika hrvatskoga kao stranoga jezika.

Pri osmišljavanju takvih rječnika za učenje hrvatskoga potrebno je posegnuti za novim rješenjima zbog posebnosti hrvatskoga kao morfološki razvedenoga jezika. U ovome ćemo se radu osvrnuti samo na jedan dio teškoća i ponuditi neka od mogućih rješenja.

1. Makrostruktura rječnika

1.1. Opseg

Za izradu velikoga rječnika od nekoliko desetaka tisuća riječi potrebno je nekoliko godina. Novija nam jezikoslovna istraživanja pokazuju da za dobar uspjeh i korisnost rječnika nije nužno odmah izrađivati veliki rječnik. Naime, za osnovno svakodnevno sporazumijevanje u mnogim jezicima dovoljno je znati oko 2000, a za čitanje izvornih tekstova oko 3000 do 5000 najčešćih riječi (Schmitt 2000:143). Odnos broja riječi i postotka pokrivenosti teksta različit je za različite jezike (Lončarić 1977), no za dosad istražene jezike pokazuje se da poznavanje dvije do četiri tisuće najčešćih riječi omogućava razumijevanje od osamdeset do devedeset posto bilo kojega izvornoga teksta (npr. Nation 2001, Langenscheidt 1998). Iako za hrvatski još nije istraženo s kojim bi se brojem najčešćih riječi pokrio ovako visok postotak bilo kojega teksta, prema istraživanjima za druge jezike pretpostavljamo da se i za hrvatski jezik taj broj nalazi negdje oko 2000 najčešćih riječi. Rječnik takvoga opsega bio bi iznimno koristan onima koji tek počinju učiti hrvatski jezik.

Za istražene jezike postoje velike računalne baze podataka i veliki korpusi govorenoga i pisanoga jezika, za engleski od stotinjak milijuna pojavnica (*Cambridge International Corpus* i *British National Corpus*) čak do tristotinjak milijuna (*The Bank of English Corpus*) pa nije teško odrediti najčešće riječi. Za hrvatski nam je jezik zasad na raspolaganju samo *Hrvatski čestotni rječnik* (Moguš–Bratanić–Tadić 1999), a nedostaje nam građa govornoga jezika. *Hrvatski*

čestotni rječnik može korisno poslužiti za neke vrste riječi, poglavito gramatičke, te kao pokazatelj brojčanoga odnosa među vrstama riječi. No zbog posebnosti korpusa i samoga opsega nije dovoljno vjeran pokazatelj prave čestote pojedinih punoznačnih riječi. Zasniva se na milijun pojavnica, a to čini oko četrdeset tisuća natuknica, dakle nešto manje od šestine boja natuknica Akademijina rječnika. *Hrvatski nacionalni korpus*, koji obuhvaća trideset milijuna pojavnica, još neko vrijeme neće biti u potpunosti završen, a dosad je dostupno oko devet milijuna pojavnica (HNK 2002)

Da bi se mogli izraditi svi osnovni rječnici za učenje hrvatskoga, trebalo bi najprije odrediti temeljni rječnik hrvatskoga jezika. Za to je potrebno znati i sam broj temeljnih riječi i brojčani odnos među njima da bismo znali koliko će u rječnik ući imenica, glagola, pridjeva... U tome kao polazište može poslužiti *Hrvatski čestotni rječnik*. Kako nam točniji podatci o čestoti pojedinih riječi još neko vrijeme neće biti dostupni, možemo ili čekati, ili se snalaziti s onim što je dostupno. U građu se mogu uključiti i domaći i strani izvori. Ne smije se zanemariti ni intuicija izvornih govornika jer su se neki rječnici nastali na taj način¹ pokazali vrlo podudarni s čestotnicima napravljenim prema korpusima (Schmitt 2000:17).

Od stranih izvora korisno mogu poslužiti prijevodi temeljnih rječnika za neke druge jezike, kao što su npr. *Grundwortschatz English* (Langenscheidt 2000) i *Basic German Vocabulary* (Langenscheidt 1998) jer će u njima obuhvaćene teme i pojmovi biti zajedničke svim ljudima, iako ne i sve riječi. Uz to su korisni i prijevodi najčešćih skupina riječi iz stranih rječnika, i to baš zato što su te riječi strancima tako važne. Naime, izvorni će govornici drugih jezika (naročito na početku) željeti na hrvatskome izraziti ono o čemu najčešće govore u materinskome jeziku. Usporedbom građe iz takvih izvora dobio bi se relevantan popis najčešćih dvije tisuće, odnosno četiri tisuće riječi.

Za projekt *Hrvatski kao strani jezik: razvojni rječnik i gramatika*² prikupljena je raznolika građa kako bi se izradio temeljni rječnik. To su rječnici iz različitih udžbenika hrvatskoga kao stranoga jezika, popisi izgovorenih i napisanih riječi prikupljenih na svim razinama nastave hrvatskoga kao stranoga jezika u Sveučilišnoj školi hrvatskoga jezika i kulture u Zagrebu, riječi kojima su se strani polaznici Sveučilišne škole služili u pismenim sastavcima, radovima i usmenim završnim ispitima.

Vađenjem i svrstavanjem prvih četiri tisuće riječi iz *Hrvatskoga čestotnoga rječnika* dobiveni su brojčani odnosi među glavnim vrstama riječi u temeljnome

¹ »1864. je godine Thomas Prendergast, negodojući protiv zastarjelih popisa riječi u gramatičko-prijevodnoj metodi sastavio popis najčešćih engleskih riječi oslanjajući se isključivo na svoju intuiciju (što se pokazala nevjerojatno točnim).« (Schmitt 2000:17).

² Projekt je 2001. odobrilo i novcem ga podupire Ministarstvo znanosti i tehnologije, broj 130738.

rječniku (prve dvije tisuće) i njihova promjena uslijed povećanja broja riječi (Cvikić 2000). U uzorku od dvije tisuće najčešćih riječi, najbrojnija su vrsta riječi imenice, zatim slijede glagoli pa pridjevi, a zajedno tvore oko osamdeset posto ukupnoga broja riječi. Povećanjem uzorka njihov udio ostaje jednak (imenice) ili se blago povećava (glagoli i pridjevi). Udio pojedinih gramatičkih vrsta riječi iznosi najviše dva posto, a povećanjem broja riječi njihov se udio u uzorku smanjuje. Na taj način znamo da bi se gramatičke riječi trebale pojaviti u svim korpusima, no da tako neće biti s leksički punoznačnim riječima. Tek bi se manji broj punoznačnih riječi mogao pojaviti u svim izvorima, ostale će se pojaviti samo u nekoliko izvora.

U odabiru vrsta riječi unutar pojedinih osnovnih tematskih skupina kao što su *voće i povrće*, *namještaj*, *odjeća*, *zanimanja*, *životinje* i slično, može nam pomoći intuicija izvornih govornika o njihovoj čestoti i prototipnosti³ u skladu s hrvatskom kulturom i navikama (npr. *jagoda* i *trešnja* imaju prednost pred *kivijem* i *ananasom*). Kako je potreba korisnika za riječima iz tih tematskih skupina individualna, moguće je problem ulaska nekih od tih riječi u rječnik riješiti iscrpnijim popisom riječi po temama na kraju rječnika.

1.2. Namjena rječnika prema vrsti jezične djelatnosti

Za hrvatski jezik još ne postoji rječnik *sinonima* i *antonima*. O važnosti izrade rječnika s istaknutim razlikama među bliskoznačnicama namijenjenoga izvornim govornicima nije ni potrebno posebno govoriti. Takav bi rječnik mogao biti temelj za izradu i abecednih, i tematskih, i proizvodnih rječnika za strance.

Naime, jedna je od osnovnih razlika među rječnicima stranih jezika u tome jesu li namijenjeni aktivnoj (oblikovanje značenja u riječi govorenjem ili pisanjem, ukratko: jezična proizvodnja ili produkcija) ili pasivnoj uporabi (pridodavanje značenja napisanoj ili izgovorenoj riječi – razumijevanje, odnosno jezično primanje ili recepcija). Rječnici koji poglavito služe za razumijevanje uglavnom su složeni po abecedi. Za učenje riječi već stoljećima služe tematski rječnici, često dvojezični (npr. Pliško 2001) jer je obogaćivanje strančeva rječnika učenjem riječi iz abecednih popisa tek donekle moguće, k tomu znatno teže i nespretnije.

Najnoviji potomci tematskih i sinonimnih rječnika, tzv. proizvodni rječnici (npr. *Language Activator*, Longman 1993), inačica su starih tematskih rječnika,

³ »Nation (1990) navodi intuiciju o čestoti riječi kao jedan od osam kriterija za poznavanje riječi. (...) Istraživanja koja povezuju intuiciju govornika s čestotom riječi u sakupljenoj građi pokazuje da je intuicija izvornih govornika, ali i naprednih stranaca prilično točna (Shapiro, 1969; Arnaud, 1989, 1990, Schmitt & Dunham, 1999). Jedan od razloga zašto oni koji uče drugi jezik (L2) ne zvuče kao izvorni govornici može proizlaziti iz njihove pretjerane uporabe prilično rijetkih riječi i prerijetke uporabe prilično čestih riječi.« (Schmitt 2000:76).

znatno usavršena i obogaćena brojnim podatcima. Takvi rječnici omogućuju i obogaćivanje i proširivanje umnoga rječnika (govor i pisanje) ili odabir između različitih inačica, bliskoznačnica (razumijevanje) te su stoga naročito pogodni za naprednije skupine korisnika.

Rječnici koji ne služe samo za razumijevanje već i jezičnu proizvodnju hrvatskoga trebali bi sadržavati velik broj raznovrsnih podataka: izgovor riječi, podjelu riječi na slogove ili još bolje – na tvorbene dijelove, sve nužne gramatičke podatke, najvažnije oblike nastale infleksijom i derivacijom, velik broj razumljivih primjera i načina uporabe riječi, kolokacije, sinonime, antonime i hiperonime, stil, registar i čestotu pojedine riječi. Treba napomenuti da između rječnika namijenjenih jezičnoj proizvodnji ili samo razumijevanju ne postoji čvrsta granica jer obje vrste mogu poslužiti u obje svrhe (naročito stoga što tematski i proizvodni rječnici ipak nužno sadrže i abecedne popise riječi, ili su čak tako ustrojani (npr. Trappes–Lomax 1997).

1.3. Dodatna obilježja hrvatskih rječnika

Svatko tko ne zna hrvatski jezik već se na samome početku učenja suočava sa složenom morfologijom kojom treba ovladati da bi se uopće mogao sporazumijevati pravilno slažući rečenice. Čak i kada osoba zna hrvatski toliko da može samostalno čitati kraće tekstove, u njima često nalazi nepoznate riječi kojima zbog nepoznavanja svih morfoloških i fonoloških pravila ne može odrediti osnovni oblik pa ih ne može naći u postojećim rječnicima i otkriti njihovo značenje. Stoga je u postojeće vrste rječnika nužno uklopiti i strancima nužne morfološke podatke. No moguće je za početno učenje izraditi i poseban rječnik koji bi sadržavao velik broj gramatičkih podataka, sve bitne oblike neke riječi složene tako da ih korisnik lako i brzo može pronaći i upotrijebiti. Takav smo rječnik nazvali *morfološkim rječnikom*.

Naime, istraživanja su pokazala da su stranci kad nauče otprilike 5000 najčešćih riječi (Schmitt 2000:144, isto tako i Meara 1996, navedeno u Read 2000:248) prisiljeni umni rječnik proširivati i strukturirati na drugačiji način. Kada, dakle, stranac savlada osnovni hrvatski rječnik do 4000 i dosegne najviše oko 6000 riječi, više mu neće biti dovoljno učiti samo određenu imenicu, pridjev ili glagol, već sve riječi koje su značenjski i tvorbena vezane uz ciljanu riječ jer će mu, ovisno o situaciji, biti potrebne različite vrste riječi.

Stoga bi u spomenute tematske i proizvodne rječnike trebalo uvrstiti i tvorbene podatke kako bi se korisnicima olakšalo zapažanje i učenje tvorbenih uzoraka u hrvatskome jeziku. Učenje značenja pojedinih tvorbenih morfema pomoglo bi im da pretpostave značenje novih riječi s kojima se susreću kada im je poznato značenje njezinih tvorbenih dijelova. Možda bi se mogao osmisliti i *tvorbena rječnik*, ili bar tvorbeni dio u postojećim rječnicima, u kojemu bi tvorenice bile okupljene oko motivirajuće riječi. U svakome slučaju, potrebno je davati i (najčešća) značenja pojedinih predmetaka i dometaka kako bi se

smanjio opseg rječnika, a povećala njegova uporabnost. Samo kao primjer navodimo popis od 3000 riječi u Cobuildovu rječniku za učenje engleskoga (1995) koje spojene sa obličnicama i tvorenicama pokrivaju oko 10000 riječi.

Strancima je najteži ovladljiv dio hrvatskoga, kao i vjerojatno ostalih slavenskih jezika, glagolski vid. Sufiksalmom tvorbom nastali vidski parnjaci u rječnicima su navedeni kao posebne natuknice, abecedno znaju biti i vrlo udaljene, npr. u Bujasovu *Hrvatsko-engleskome rječniku* (1999) *baciti* i *bacati* odvojeni su riječju *bacil*, ali *doći* i *dolaziti* dijeli osam stranica natuknica. A ipak se svršeni oblici mogu tako izmjenjivati u istoj rečenici da ni izvorni govornici ne primjećuju da su upotrijebili dva različita glagola, npr. *Kad bacaš stare novine, pazi da ne baciš onaj članak o školi*. Od dva je člana glagolskoga para obično jedan običniji, prototipniji, a drugi rubniji, ali nije uvijek lako odlučiti koji, naročito sa stajališta stranoga jezika jer se oba mogu pokazati potrebnima. Stoga bi podatke o vidskom paru svakako trebalo sustavno navoditi, s različitim prototipnim rečenicama koje pokazuju njihovu različitu uporabu, npr. *Bacao je kamenčiće u more pola sata. On mu je bacio kamen u glavu*.

1.4. Jednojezičan, dvojezičan, višejezičan rječnik...

Rječnik za učenje hrvatskoga trebao bi služiti i strancima i onima kojima je hrvatski drugi jezik, a to su hrvatski iseljenici i povratnici, pripadnici nacionalnih manjina koje žive u Hrvatskoj i useljenici u Hrvatsku različita jezičnoga podrijetla. Nekoliko je mogućih vrsta rječnika hrvatskoga kao stranoga u odnosu na broj jezika u njima.

Usporedba djelotvornosti služenja rječnicima radi učenja jezika te sklonost korisnika prema određenoj vrsti rječnika idu u korist dvojezičnim rječnicima. No s takvim rječnicima za hrvatski ima poteškoća. Prvo je to što dvojezični rječnici korisnicima mogu dati lažni osjećaj postojanja prijevodnih ekvivalenata, pružaju malo obavijesti o uporabi riječi i konotacijama. Vrlo često korisnici griješe upravo u uporabi onih riječi uz koje je navedeno više prijevoda (Nation 2001:283) Druga je posve praktična – mogući korisnici imaju previše različitih materinskih jezika, a istojezičnih je korisnika premalo da bi se za svaki jezik tiskao poseban dvojezičan rječnik, naročito rječnik koji bi služio samo za početnike, a ne i za više stupnjeve. Tako je i s vrstom dvojezičnoga rječnika koji bi uz hrvatsku riječ navodio njezinu prijevodnicu, a oprimgorenje na hrvatskome jeziku mogao bi pratiti prijevod primjera na drugome jeziku. Istina, današnji način tiskanja samo potrebnoga broja primjeraka, iako nešto skuplji, čini i to rješenje mogućim. Korisno je razmisliti i o drugačijim rješenjima.

Jedna je mogućnost jednojezični rječnik, jer se oni odlikuju odrednicama i primjerima. U tome bi slučaju korisnici za svaku riječ imali odrednicu na hrvatskome jeziku, a ukupan broj riječi koje se pojavljuju u odrednicama trebao bi biti ograničen kako bi ih razumjeli. Uz odrednicu bi bili navedeni i primjeri iz kojih bi bila jasno vidljiva uporaba riječi. Teškoća je s jednojezičnim

rječnicima što su neprimjereni određenom broju korisnika – za njihovu je uporabu ipak potrebno određeno jezično znanje bez kojega su odrednice katkada teško shvatljive iako su sastavljene ograničenim brojem riječi.

Višejezični su rječnici u svakom slučaju prikladni zbog manjega broja istojezičnih stranaca, a većega broja različitih korisnika. Spomenuti morfološki rječnik namijenjen početnicima zbog velikoga broja gramatičkih podataka mogao bi biti višejezičan. Naime, uz obilje pregledno navedenih promjenljivih oblika jedne riječi (ili dvije u glagola) ne bi bilo toliko pregledno davati brojna značenja. Dovoljno je i jedno, osnovno značenje. Ono može poslužiti da se riječ upozna i zapamti, a ostale bi podatke važne za uporabu riječi mogao pronaći u dijelu rječnika ili rječniku namijenjenom aktivnoj uporabi. Taj bi dio rječnika, pod uvjetom da se u njemu nalazi po jedan (najviše dva) prijevoda, mogao sadržavati nekoliko jezika, npr. šest. Tako bi, primjerice, glagol *bacati* imao sljedeće prijevode na velike europske jezike i jezike većih skupina hrvatskih iseljenika: *throw* (engleski), *werfen* (njemački), *jeter* (francuski), *echar* (španjolski), *gettare*, *buttare* (talijanski), *kasta* (švedski). Prijevod na druge jezike (ostale manjinske, slavenske...) mogao bi se uvrstiti i u poseban indeks riječi u dodatku, u slučaju da korisnik ne zna ni jedan od spomenutih jezika.

Treća je mogućnost *odvojezičen rječnik (bilingualised dictionary)*, koji je zapravo spoj prethodna dva tipa rječnika (Nation 2001:290). Odvojezičeni rječnici sadržavaju iste podatke kao i jednojezični rječnici, a uz njih se donose i prijevodi na stranome jeziku. Takav je odvojezičeni rječnik napravljen za hebrejski, najprije kao rječnik Plus dvije tisuće, poslije kao rječnik s približno 15.000 natuknica za učenje hebrejskoga jezika (Lauden–Weinbach 1998). Hebrejski, kao i hrvatski, uče raznorodne skupine različitih materinskih jezika i predznanja. Za razliku od odvojezičena rječnika (na engleskome *Semi-Bilingual Dictionary*) za učenje engleskoga tiskana u Hrvatskoj (Zorić 1997), koji ima samo još nekoliko stranica gramatičkoga pregleda i popis nepravilnih glagola, spomenuti rječnik hebrejskoga opremljen je sličnim podacima koji nam se čine nužnima i za hrvatski. To je hebrejsko-hebrejsko-engleski i englesko-hebrejski rječnik za učenje hebrejskoga jezika – *Multi Dictionary*, a vjerojatno se tako i zove zbog broja i raznolikosti podataka koje sadrži. Glavni su dio natuknice s hebrejskim riječima s označenom vrstom riječi, engleskim prijevodom, odrednicom, primjerom rečenice i bitnim gramatičkim podacima. Naveden je i samo popis riječi (obrađenih u glavnom dijelu) s prijevodima po temama na pedesetak stranica, potom popis glagolskih oblika i napokon abecedni popis engleskih riječi uz hebrejski prijevod i broj stranice na kojoj je obrađena natuknica. Kako smo se sa spomenuta dva rječnika upoznali tek pošto smo već sami na temelju iskustva s potrebama polaznika Sveučilišne škole osmislili sličnu vrstu rječnika, već samu činjenicu da takvi rječnici već postoje za druge jezike smatramo velikim poticajem. U predgovoru rječnika engleskoga jezika za hrvatske govornike (Zorić 1997) kaže se da je u nekim

zemljama takav engleski rječnik jedini kojim se služi u školama.

Istraživanja učinka uporabe različitih vrsta rječnika za učenje stranoga jezika pokazuju da učenici postižu najbolje rezultate upravo uporabom odvojezičenih rječnika, bolje od uporabe jednojezičnih i dvojezičnih rječnika za sve vrste jezičnih djelatnosti (Nation 2001:296). Oni dobro služe svim korisnicima jer svatko iz rječničkoga članka bira ono što mu je najpotrebnije i najkorisnije. Katkada je to odrednica riječi, katkada primjer uporabe, a katkada prijevod. Korisnici su pokazali posebnu sklonost upravo prema primjerima uporabe riječi, ali i prema odrednicama pisanima u obliku rečenice, a ne sintagme, npr. *Vrlina je ono što je u čovjeku dobro* ili *Ako te nečiji postupak dirnuo, to znači da si osjetio sućut ili zahvalnost prema njemu*.

Sastavljanje odvojezičenoga rječnika za hrvatski jezik nesumnjivo je velik posao. Oblikovanje odrednica iziskuje ponajprije ograničenje i pojednostavljanje rječnika koji bi se u njima pojavljivao, sastavljanje odrednica koje trebaju biti prihvatljive i razumljive već i početniku, odabiranje prototipnih rečenica koje bi služile kao primjer uporabe, a zatim i odgovore na poznata leksikografska pitanja: problem višeznačnica, odnos polisemija–homonimija, višečlani izrazi, problem frazema... Rječnički bi članak mogao upućivati i na sinonime i antonime određene riječi. Korisne obavijesti o najčešćim pogreškama pri uporabi riječi (što se pojavljuje u nekim stranim rječnicima) mogle bi se pojaviti tek poslije brojih poredbenih istraživanja o učenju hrvatskoga u odnosu na polazni jezik.

1.5. Izrada hrvatskih rječnika za strance

Koji je od spomenutih rječnika hrvatskoga strancima najpotrebniji? Budući da ne postoji ni jedan od nužnih rječnika, pravi bi odgovor bio: svi rječnici. Kako je poznato da je pisanje rječnika jedan od najtežih jezikoslovnih poslova, a rječnike hrvatskoga kao stranoga jezika potrebno je izraditi što prije, važno je da svaki rječnik hrvatskoga kao stranoga na kojemu se bude prvome radilo bude osmišljen tako da se u njemu nalazi sve što je korisniku nužno potrebno, i gramatika i uporaba i značenje. Važno je i da može jednako dobro poslužiti u obje svrhe, i za razumijevanje i za jezičnu proizvodnju.

Pasivna je uporaba aktivnih rječnika u načelu moguća, no za hrvatski jezik upravo tu dolazi do mnogih poteškoća uzrokovanih fonološkim promjenama unutar riječi i morfološkom homonimijom. Iako bi davanje svih važnijih oblika neke riječi poslužilo upućivanju korisnika na osnovni oblik riječi te bi na taj način bio vrlo koristan pri razumijevanju govorenoga i pisanoga jezika, zbog složenosti bi hrvatskih obličnica takav pregled imao veliku ulogu i u aktivnome savladavanju hrvatskoga jezika. Kada se odredi temeljni rječnik hrvatskoga jezika, takav bi se rječnik mogao prilično brzo izraditi.

Podatci o različitim značenjima riječi i primjerima njihove uporabe relevantniji su za aktivnu uporabu jezika, no dobro će doći i onim korisnicima koji pri

pasivnoj uporabi žele maksimum podataka o ciljanoj riječi. Izrada takva rječnika mnogo je složenija jer osim sastavljanja odrednica i prototipnih rečenica zahtijeva i mnogo rada na opisivanju sintagmatskih i paradigmatskih odnosa među riječima, što je nužno za aktivnu uporabu riječi.

Kao moguće rješenje nameće se dvodijelna struktura rječnika ili izrada dva rječnika. Prvi bi dio rječnika, odnosno prvi rječnik, mogao biti morfološki rječnik, a drugi bi dio rječnika, odnosno drugi rječnik, bio namijenjen učenju značenja i uporabe riječi. Na taj bismo način podmirili potrebe za obje vrste rječnika.

2. Mikrostruktura rječnika

Rječnik će se u odnosu na svoju temeljnu namjenu nužno razlikovati i u svojoj mikrostrukturi. Izgled rječničkoga članka u morfološkom dijelu određivat će broj i vrsta gramatičkih obavijesti koje će se u njemu naći, dok će izgled dijela rječnika namijenjenog učenju hrvatskoga jezika, osim nužnih gramatičkih obavijesti (npr. vrsta riječi), određivati broj i način oblikovanja značenjskih odrednica i primjera te moguće uvođenje sinonima, antonima, hiponima i hiperonima u članak.

2.1. Rječnički članak rječnika hrvatskoga kao stranoga jezika

Svaki bi rječnički članak *morfološkoga rječnika* trebao sadržavati oznaku vrste riječi, gramatičke obavijesti te prijevode na strane jezike. Budući da smo o prijevodima riječi u ovome rječniku već smo govorili u prvome dijelu rada, zadržat ćemo se na gramatičkim obavijestima.

Svi bitni oblici neke riječi trebaju korisniku biti lako i brzo dostupni ne samo u okviru rječničkoga članka već i kao posebna natuknica (*čovjek—ljudi; momak—momka—momci—momaka; lagati—lažem; supruga (Njd.) — supruga (G.jd.); priča (N.jd.) — priča (3.l. pz.)*). Unošenje velikoga broja gramatičkih podataka učinilo bi rječnički članak nepreglednim, a povećanje broja natuknica uzrokovano različitim gramatičkim oblicima utjecalo bi na opseg rječnika.

Dva su krajnja pristupa uvođenju gramatičkih obavijesti u rječnički članak: minimalistički i maksimalistički. U minimalističkom pristupu opseg gramatičkih obavijesti o svakoj bi se natukici sveo na oznaku vrste riječi te dijelove paradigme u kojima dolazi do glasovnih promjena ili u kojima postoje dubletni oblici. Želimo li da rječnik posluži i početnicima u učenju hrvatskoga jezika, te bi obavijesti bile nedovoljne. Maksimalistički pak pristup uvođenju gramatičkih obavijesti značio bi davanje cijele paradigme za pojedinu riječ, što bi kod pojedinih vrsta riječi (kod glagola i pridjeva) značilo nekoliko desetaka oblika. Taj je pristup izrazito negospodaran jer bi se često ponavljali isti oblici, a za samo dvije do četiri tisuće riječi trebali bismo izraditi veliki jednosveščani rječnik. Pravo je rješenje negdje između tih dviju krajnosti, a opseg gramatičkih obavijesti nerijetko će ovisiti o vrsti riječi.

Povećanje preglednosti, a time i obavijesnosti morfološkoga rječnika mo-

guće je riješiti podjelom stranice na dva stupca. U lijevome bismo stupcu tražili natuknice po abecedi, a u njemu bi se nalazili i svi osnovni oblici riječi za koje odlučimo da će ući u rječnički članak. Desni bi stupac bio povezan s lijevim na način koji bi ovisio o vrsti riječi: množina imenica, glagolski vidski parnjak, neodređeni oblik, množina ili komparativ pridjeva i sl. Korisnicima bi rječnika tako i vizualno bila predočena međusobna veza pojedinih morfoloških oblika riječi. Na odabir gramatičkih podataka utjecat će i vrsta postupaka u jezičnoj obradi govornika hrvatskoga. Npr. već početno skupljanje fonoloških i morfoloških odstupanja govornih ili pisanih pogrješaka i u izvornih govornika poput izgovorenoga *neki rječniki* umjesto *G mn neki rječnici* ili napisanoga *neke rječnice* umjesto *Amn neke rječnike* pokazuje da se množinski oblici mogu tvoriti i od nominativa jednine uz množinski nastavak *-i* (*neki rječniki*⁴) i od nominativa množine zamjenom *-i* nastavkom *-e* (*neke rječnice*).

Rječnički bi se članak rječnika namijenjenoga učenju jezika ponešto razlikovao od članka morfološkoga rječnika. U njemu bi se također nalazile osnovne gramatičke obavijesti, ali ne opširne kad postoji morfološki rječnik. Sadržavao bi odrednice natuknice na hrvatskome jeziku, primjer rečenice iz koje je jasno vidljiva uporaba riječi i prijevod. U njemu ne bi bila navedena sva značenja neke riječi, nego samo prototipno značenje pomoću kojega bi korisnik mogao lako pretpostaviti i shvatiti ostala značenja riječi. Sadržavao bi i prijevod natuknice na jedan od svjetskih jezika, vjerovatno engleski kao jezik međunarodnoga sporazumijevanja. Članak bi trebao sadržavati i oznake stila, registra te čestote riječi.

3. Zaključak

Neosporno je da postoji potreba za različitim vrstama rječnika u kojima bi se hrvatskome pristupalo kao stranome jeziku. Budući da takvi rječnici trebaju zadovoljiti širok krug korisnika i služiti i aktivnoj i pasivnoj uporabi, pri njihovom je sastavljanju potrebno pomiriti mnoge, naizgled nepomirljive krajnosti.

Promatranje hrvatskoga iz perspektive stranoga jezika zahtijeva promjene i novine u pristupu jeziku te iskoračivanje iz dosadašnjih rječničkih okvira. Nedostatak vremena, ljudstva i materijalnih sredstava ne dopušta provođenje opsežnih i sustavnih istraživanja na tome području te nas katkada primoravaju da do pojedinih rješenja dođemo oslanjanjem na inozemna istraživanja i vlastita iskustva u nastavi sa strancima. U ovome smo radu razmotrili samo nekolicinu poteškoća s kojima se leksikografi susreću u izradi takvih rječnika: od odluke kojoj vrsti rječnika dati prednost, koliki treba biti opseg rječnika, kako izabrati građu i ograničiti ulazak pojedinih leksičkih skupina u rječnik, do problema koji se tiču strukture rječničkoga članka.

⁴ Ako u tom slučaju nije bila riječ o fonološkom jednačenju, tj. rimovanju.

Literatura

- Nation, I.S.P. 2001. *Learning Vocabulary in Another Language*. Cambridge : Cambridge University Press. 477 str.
- Schmitt, Norbert. 2000. *Vocabulary in Language Teaching*. Cambridge : Cambridge University Press. 224 str.
- Read, John. 2000. *Assessing Vocabulary*. Cambridge : Cambridge University Press.
- Lončarić, Mijo. 1977. O čestotnim rječnicima i čestotniku hrvatskoga književnog jezika. *Suvremena lingvistika* 15–16, 39–49.
- Cvikić, Lidija. 2000. *Zastupljenost vrsta riječi prema Hrvatskome čestotnome rječniku*. Diplomski rad. Zagreb. (Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu)
- Pliško, Lina. 2001. Hrvatsko-talijanski pojmovni rječnik u Appendinijevoj gramatici. 3. međunarodni leksikološko-leksikografski znanstveni skup *Dvojezična i višejezična leksikografija, izlaganje i knjiga sažetaka*.
- Longman. 1993. *Longman Language Activator*. Longman, Pearson Education Limited, UK
- Oxford 2000. *Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English*, 6th edition. Oxford : Oxford University Press.
- Langenscheidt 1998. *Basic German Vocabulary*. Berlin, München : Langenscheidt KG.
- Cobuild 1995. *English Dictionary*. The University of Birmingham, Collins Cobuild, HarperCollins Publishers Ltd.
- Lauden, Edna, Liora Weinbach. 1998. *Multy Dictionary Bilingual Learner's Dictionary*. Rav Milon.
- Trappes-Lomax, Hugh. 1997. *Oxford Learner's Wordfinder Dictionary*. Oxford : Oxford University Press.
- Bujas, Željko. 2001. *Veliki hrvatsko-engleski rječnik*. Zagreb : Nakladni zavod Globus.
- Zorić, Vera (ur.) 1997. *English Dictionary for Speakers of Croatian Password*. Zagreb : Školska knjiga.
- Moguš, Milan, Maja Bratanić, Marko Tadić. 1999. *Hrvatski čestotni rječnik*. Zagreb : Zavod za lingvistiku Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu i Školska knjiga.
- HNK 2002. *Hrvatski nacionalni korpus*, www.hnk.ffzg.hr/korpus.htm, siječanj 2002.

Dictionaries of Croatian as a foreign language

Summary

The article presents suggestions for bilingual, multilingual and bilingualised learners dictionaries which would be used for both passive and active learning of Croatian language. The major part of the dictionaries would have all relevant grammatical forms of a certain word in order to enable foreigners, even absolute beginners, to use the Croatian words accurately. The Dictionaries would also include lists of words according to different topics and lists of irregular or unpredictable forms. Difficulties that occur during the production of these dictionaries, such as the choice of words and their sematical scope, are also discussed.

Ključne riječi: hrvatski kao strani jezik; dvojezični, višejezični i odvojezičen rječnik; morfološki rječnik, rječnik za učenje jezika

Key words: Croatian as a foreign language, bilingual, multilingual and bilingualised dictionary, morphological dictionary, learner's dictionary